

**Методичні рекомендації
з відзначення у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах
області 97-ї річниці героїчного бою під Крутами**

*...Безвусі, юні, вічно молоді ви склали
голови за рідний Київ, скріпивши крок
державницькій ході, вписавши подвиг
у свободи вияв.*

Яр Славутич «Крутянці»

Вшанування пам'яті українських юнаків, що полягли в бою під Крутами у січні 1918 року, героїв «Небесної сотні», що у січні-лютому 2014-го віддали своє життя за Гідність і Свободу нації, бійців АТО, які на Східному фронті стоять на смерть, щоб не допустити поневолення України у ХХІ сторіччі – є важливим елементом національно-патріотичного виховання учнівської молоді у навчальних закладах області.

Як і 97 років тому над Україною знову нависла смертельна загроза втрати незалежності. Проти нас об'єдналися антиукраїнські сили – сепаратисти і російські військові терористи. Сьогодні вони мають інші назви, але сутність їхня та ж, – муравйовська. Справдилися слова поета:

На Аскольдовій могилі
України цвіт.

***По дорозі по кривавій
Нам іти у світ...***

Європейський шлях демократичного розвитку, який обрав український народ, перетворився на Алею Слави сотень і сотень героїв, що віддали життя за майбутнє Батьківщини.

Нові герої України уже народилися, вони посеред нас, вони виявили себе у збройній боротьбі. Завдяки їх відвазі, силі духу та солідарності і єдності народу, Україна вистоїть у цих випробуваннях.

З метою формування сучасних уявлень і об'єктивних поглядів на історичні, політичні та військові процеси державотворення в Україні, головним завданням у шкільних заходах щодо відзначення Дня героїв Крут, є **розкриття спільних ознак**, які мають січневі події Української революції 1917-1920 рр. та події революції Гідності – АТО – 2013-2015 рр.:

- консолідація української молоді навколо ідеї патріотизму і державництва;
- збройна боротьба з російським імперіалізмом і військовим тероризмом;
- честь, мужність, звитяга, дух самопожертви, заради вищих ідеалів – волі і слави Нації.

Рекомендуємо у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах області провести:

- **29 січня 2014 року** лінійку пам'яті присвячену подвигу Героїв Крут під гаслом **«Пам'ятай: Ти нащадок Героїв!»**;
- вечір-реквієм до Дня пам'яті Героїв Крут, пам'яті перших жертв на вулиці Грушевського і загиблих в АТО бійців: **«Лицарство Крут! Ваш чуєм зов – невтомно далі йти!»**;
- урок мужності: **«Тут наші Крути. Трагізм і велич боротьби української молоді під Крутами, на барикадах революції Гідності, воїнів АТО на Донбасі»**.

Під час проведення вищеназваних заходів необхідно використати наочні матеріали, зокрема карту України, де розгортались драматичні події української національної революції, анексія Криму, війна на Донбасі; відеоматеріали протистояння на Майдані, «кіборгів»-захисників донецького аеропорту; запросити на зустріч з школярами учасників Майдану, бійців АТО; використати пошукові матеріали шкільного проекту **«Книга звитяги Євромайдану та АТО»**.

Історичні матеріали, спогади учасників, поезія.

1. Бій під Крутами 29 січня 1918 року.

На початку січня 1918 року більшовики встановили контроль у Харківській, Катеринославській та Полтавській губерніях та розгорнули наступ на Київ. Наступ більшовицькі війська вели двома групами: одна вздовж залізниці Харків-Полтава-Київ, друга – у напрямі Курськ-Бахмач-Київ.

Центральна Рада УНР у своєму підпорядкуванні мала окремі частини колишньої російської армії, що були українізовані, а також сформовані із добровольців підрозділи, серед яких варто назвати курінь Січових стрільців на чолі з Євгеном Коновальцем, загони вільного козацтва, та сформований Симоном Петлюрою Гайдамацький Кіш Слобідської України. Саме добровольці і стали опорою Центральної Ради.

24–27 січня 1918 року запеклі бої розгорнулись за станцію Бахмач. Оборона цього міста є однією з героїчних і маловідомих сторінок в історії визвольної боротьби українського народу.

Українські війська змушені були залишити Бахмач і відступити до станції Крути. На підкріплення українських частин в Крути було направлено Першу Українську юнацьку (юнкерську) школу ім. Б. Хмельницького у складі чотирьох сотень (400–450 курсантів та 20 старшин (офіцерів). До юнаків школи приєдналась перша сотня (116–130 осіб) новоствореного добровольчого Помічного Студентського куреня січових стрільців. Переважна більшість студентів не мала достатньої військової підготовки, студенти були погано озброєні. До курсантів юнацької школи, студентів і гімназистів приєдналося ще десь до 80 добровольців з підрозділів місцевого Вільного козацтва із Ніжина.

Загалом, за різними підрахунками, у Крутах 29 січня 1918 року перебувало від 420 до 520 українських вояків і юнаків та студентів, які мали на озброєнні до 16 кулеметів та одну гармату на залізничній платформі.

Впродовж усього дня вони вели бій за станцію з більшовицькими військами загальною чисельністю (за твердженням більшості джерел) понад 3000 осіб, в їх числі 400 балтійських матросів. Усі добре озброєні і з артилерією.

Після запеклого багатогодинного бою, користуючись приємком, українські війська організовано відступили зі станції Крути до своїх ешелонів. 27 студентів та гімназистів, які знаходилися у резерві, під час відступу потрапили у полон. І наступного дня ці 27 героїв були розстріляні або замордовані. Згодом їх поховали на Аскольдовій могилі у Києві.

За сучасними підрахунками втрати українських військ під Крутами оцінюють у 70–100 загиблих. Серед них – 37–39 вбитих у бою та розстріляних студентів і гімназистів. На сьогодні відомі прізвища 20 з них. Це студенти Народного університету Олександр Шерстюк, Ісидор Пурик, Борозенко-Конончук, Головащук, Чижов, Сірик, Омельченко (сотник); студенти університету Св. Володимира Олександр Попович, Володимир Шульгин, Микола Лизогуб, Божко-Божинський, Дмитренко, Андріїв; гімназисти 2-ї Кирило-Мefeldiївської гімназії Андрій Соколовський, Євген Тернавський, Володимир Гнаткевич (з 6-го класу), Григорій Піпський (галичанин), Іван Сорокевич (з 7-го класу), Павло Кольченко (прапорщик), Микола Ганкевич (з 8-го класу).

Втрати більшовицьких військ під Крутами були значними, сягали тільки вбитими 300 вояків.

Затримавши ворога на чотири дні, київські юнаки дали змогу укласти Брест-Литовський мир, що *de-facto* означав міжнародне визнання української незалежності.

2.«Пам'яті тих, що полягли під Крутами»
Дмитро Дорошенко

Хто з нас, українців лівобережних, не знає невеличкої стації Крути на залізній дорозі з Києва до Конотопа? Звідси розходяться бокові вітки, одна на Чернігів, друга на Пирятин та Прилуки. Коло стації високі тополі. Широка без краю площина, рівна як море. Недалеко Ніжин, що коло його, на сих розлогих ланах відбувалася знаменита Чорна Рада влітку 1663 року; недалеко звідси й Борзна, батьківщина славного полковника Семена Палія, а близько неї хутір Мотронівка, де жив і помер Панько Куліш (...). Звичайно, на сій маґлій стації, коли приходили київські потяги й подорожні пересідали на "вужькоколійку", щоб їхати далі на Чернігів чи на Прилуку, бувало людно й оживлено, навіть тісно в невеличкому стаційному будинкові. Але, в ті дні - в половині січня 1918 р. було порожньо й глухо. З півночі на Україну наступав ворог, той старий історичний ворог, що колись не раз тим самим шляхом од Конотопа на Київ наступав під проводом бояр Ромодановського, Великогагина, Шереметева та інших. І тепер точнісінько тим самим шляхом, тільки що не ґрунтовою дорогою, а по залізній колії наступали його внуки. Звались вони тепер не "государевою ратью", а "товарищами-большевиками", а вели їх не царські бояре, але царський жандармський полковник Муравйов і "товарищ" Ремньов. Поїзди вже не ходили, і тільки холодний вітер вільно гуляв по степу кругом стації.

В столиці України тільки що урочисто було проголошено у великому білому будинкові під широкою сферичною банею з шкляним дахом ("Педагогічний Музей") самостійність і незалежність України. Але нікому було її захистити й оборонити, і "варвар з півночі", про наступ якого повідомив українську інтелігенцію, зібрану в салі Українського Клубу на стрічі ноґового 1918 року, голова тодішнього уряду вкраїнського В.Винниченко, наґсував, мов темна хмара, й грозив, як казав промовець, "знищити культуру на нашій землі". І ми всі, що зібрались тоді коло одного столу, сумно вітали новий рік як "morituri", - ті, що мали вмерти.

Але ми не зуміли стрінити ту смерть, як вояки зі зброєю в руках, ми - "старі українці". Бо хоч ми й звикли декламувати гарні слова про любов до України і дійсно любили її в душі, але становище духових рабів у царській державі не могло виховати з нас вояків; ми не мали традицій лицарської оружно́ї боротьби, ми вміли боротись тільки таємно у подполлі: ми вміли й умирати, але смертю жертви з руки ката, а не з мечем у руках на збройнім поединку. Ми були не винні в тому; се було наше прокляття, се ми покутували гріхи наших предків, що не стало в їх до краю завзяття. І коли лютий ворог переступив тепер українські кордони, а всередині, в столиці, звили собі кубло зрада і по-встання, у нас не було сил. Молодий український уряд умів добре проґмовляти, був щедрий на обіцянки всяких благ, од усього серця хтів ущасливити українським народовим соціалістичним ладом, але не умів організувати силу, щоб оборонити себе і той новий лад, який він хотів запровадити на рідній землі.

3.«Бій під Крутами»

Аверкій Гончаренко, полковник армії УНР

Ставлю собі завдання подати до прилюдного відома правдивий перебіг бою за ст. Крути. Обставини, що змусили нас до бою, такі. По оголошенні Українською Центральною Радою ІV Універсалу Україна стала самостійною державою. Як така, вела мирові переговори з Центральними Державами у Бересті. Рівночасно вела мирові пере-

говори з тими ж державами і Росія большевицька. Предсідник большевицької делегації Троцький виступив із заступництвом Радянської України, запевняючи представників Центральних Держав, ніби Центральна Рада та її Уряд уже не існують. А в той час Уряд

України робив нелюдські зусилля в подавлюванні анархії внутрі краю і до його оборони назовні.

Найкоротшою дорогою на Київ з півночі йдуть залізничні шляхи Гомель-Бахмач і Харків-Ворожба-Бахмач:

На оборону цього надзвичай важного залізничного вузла командуючий військами отаман Капкан і вислав "І-шу імени гетьмана Богдана Хмельницького Юнацьку Військову школу". В складі школи було 4 сотні (по 150 юнаків), 16 кулеметів та 20 старшин. Школа була комплектована юнаками з колишніх російських військових шкіл, з освітою не менше як 6 клас гімназії, а переважно з укінченою середньою школою.

Юнацька школа мала 2 курси; молодший, як менше вишколений, продовжував науку на місці, а старший 8.12.1917 в команді ген. штабу сотника (з російського війська капітан) Носенка виїхав до Бахмача. Бахмач адміністраційно належав до Чернігівщини, де військово-адміністраційну справу провадив сотник (капітан) Тимченко.

Сотник Тимченко не мав ніякого війська і навіть, щоб сформувати собі якийсь відділ для свого штабу, просив у начальника школи старшин. Для цього і був призначений сотник Микола Богаєвський, що став начальником штабу у сотника Тимченка.

Між двома командирами виникло непотрібне непорозуміння: з одного боку був сотник Носенко, від генерального штабу і начальник школи, а з другого - сотник Тимченко, протегований політичною партією, як командуючий військами адміністративного району Чернігівщини.

22 грудня 1917 р. мене, як командира куреня Юнацької школи, покликав до себе командуючий військами отаман Капкан.

Отаман Капкан наказав мені відїхати негайно до Бахмача з наказами для обох згаданих вище начальників. По одержанні двох секретних пакетів я спитав командуючого військами, чи не міг би я вислати ці накази якимсь молодшим старшиною. На це дістав таку відповідь: "Ви призначаєтесь комендантом оборони Бахмача. Большевики наступають з Харкова і Полтави. Головні сили Муравйов провадить на Бахмач-Київ. Забирайте решту Юнацької школи. Потяг на ст. Київ-Товарний уже готовий. На поміч - трудно чекати". З цим я відїшов.

Щедро наділений повноваженнями з підкресленням за всяку ціну не віддати Бахмача, щоби не допустити большевиків до Києва, з глибоким смутком і жалем (тоді ще не знав до кого) вертав я до школи. Брав мене в свої обійми невимовний жаль. Молодий цвіт нашої армії - юнаків - кидали майже в безнадійну ситуацію, тоді як серед шалючої анархії десятки тисяч озброєного, випробуваного в боях вояцтва безжурно демобілізувалося: його не зуміли завчасу, використовуючи для цього національне піднесення, взяти в карби військової дисципліни, а навпаки, на мітингах деморалізували накликуванням до подїлу землі. Тепер лише ідейні горстки стали до боротьби за рідний край.

Перед самим відїздом ще пішов я до Головного Начальника Юнацьких шкіл генерала Астафієва. Приїшов до нього не тільки як до начальника, а ще і як до свого колишнього щиро любленого професора з Чугуївської військової школи. З мого рапорту він довідався, які накази дістала школа, і уділив мені багато порад, що так допомогли мені у виконанні завдання оборони Бахмача.

Тут, до речі, хочу підкреслити заслуги генерала Астаф'єва, що зумів ширити ще задовго до революції національну свідомість серед нас ("ма-лограмотних" українців). На це у російським війську до революції було дуже мало відважних одиниць серед вищої військової генералії, а генерал Астаф'єв до неї належав.

23 грудня ввечері я вже був у Бахмачі. Начальник школи, сотник Носенко, відїхав з Бахмача вдоволений. Сотник Тимченко хотів, щоби школа підлягала йому, на що я не міг погодитися, маючи наказ командуючого військами. Я лише зазначив, що в справах адміністративних буду йому підлягати, як зайде потреба, справи ж бойового характеру, згідно з наказом, буду вести сам. Для охорони нашого лівого крила в напрямі на Чернігів вислав я сотника Семирозума з четю юнаків.

На Святий вечір - 24 грудня 1917 р. - в напрямі на Гомель я вислав від школи передову заставу. Після незначної сутички ми зайняли ст. Доч, при тому 2 большевицьких вояків взяли до полону. У нас були легко ранені 2 юнаки і 1 старшина. Від полонених я довідався, куди і як наступають війська Муравйова.

В напрямі до ст. Ворожба школа також увійшла в бойову стичність з большевиками. Ст. Бахмач і місто залишалися за нами. Треба зазначити, що в залізничному депо Бахмач було до 2 тисяч zatrudнених приверстатах робітників, переважно москалів. Про їх настрій віднісся я досотника Тимченка за інформаціями. Сотник Тимченко був у них на мітингу і сказав мені, що нема страху: робітники оголосили неутралітет.

Трудно було, однак, вірити в їх неутральність, а мати у себе в найближчій запіллі 2 тисячі озброєних робітників - не належало до приємности. На цій підставі я й приступив до перегрупування Юнацької школи, не гублячи однак бойового зв'язку з противником.

4. Поезія

Сніг

Григорій Булах

Цей білий сніг на чорнім чорноземі,
Як білий аркуш у крутянський степ.
Я знов торкаюся тієї теми,
В якій кривавиться нестерп.

В якій невигойність і болі.
Бинтів — немає! Тільки — сніг!
Цей білий сніг на чорнім полі,
Цей білий сніг — у ізголов'я ліг.

Цей білий сніг молодший за їх юність,
Цей білий сніг — шрапнеллю у світи.
Цей сніг в майбутнє,
у сьогодні,
у минулість!
Цей сніг нетанучий на лицях молодих!

Цей чорний креп чорніше чорнозему.
В сльозі Тичини — вибухає схлип!

Червона кров дописує поему
Про білий цвіт весняних лип.

«Ви знаєте, як липа шелестить
У місячні весняні ночі?
Кохана спить... Кохана спить...
Піди збуди, цілуй її у очі».

А білий сніг — на чорний чорнозем.
Коханий спить... У ізголов'ї — степ!
Не розбудити сон рядком поеми,
Бо юний цвіт — в снігу отерп!

Ви знаєте, як сніг той шелестить
На мертвих лицях у січневі ночі?
Кохані сплять... Коханий спить!
Ніхто не поцілує в мертві очі!

Ви знаєте, як сніг на мертвих лицях
Шелестить?
Кохані сплять... Коханий спить!
Ні. Ви не знаєте, як сніг той шелестить!

Рубіж

Володимир Скоропський

А в Києві в січні морози
І дзвони замовкли сумні
За тих, хто зробили, що в змозі,
Скропили крутянські сніги.

Юначе, гартуй свою волю,
Як прийде година й тобі,
Коли Бог покличе й Україна
Закрити крутянський рубіж.

А в небі ангельські хори,
І київські лики святих
Приймають безвусих героїв
Й ведуть до Творця на поклін.
Виспівують "Слава Героям!"
І Богу складають поклін.

Балада про Крути

Микола Бакай

То не чорне гайвороння над степом кружляє -
дика орда Муравйова грізно наступає.
Щоб ворога зупинити, на станцію Крути
відправились добровольці - молоді рекрути.

Славних хлопців-добровольців зібралось триста,
а дорога, наче доля, коротка терниста.

Ой ви, Крути, ой ви, Крути, заступіть собою,
бо проллється кров юнача цілою рікою.

Зима снігом замітає, січуть скоростріли.
Щоб ворога зупинити - не вистачить сили.
Вже набої закінчились, а навколо - поле.
Піднялися - і в атаку кинулись соколи.

Славних хлопців-добровольців підвелось триста,
А дорога, наче доля, коротка терниста.
Ой ви, Крути, ой ви, Крути, заступіть собою...
Пролилася кров юнача цілою рікою.

Не вернуться вже ніколи до рідної хати;
не зустріне, не пригорне заплакана мати.
Постріляні, порубані - але незборимі
зосталися тут лежати сини України.

Славних хлопців-добровольців загинуло триста,
бо така вже їхня доля - коротка терниста.
Ой ви, Крути, ой ви, Крути, біль мого народу...
Віддали життя герої за нашу свободу.

Славних хлопців-добровольців загинуло триста,
бо така вже їхня доля - коротка терниста.
Ой ви, Крути, ой ви, Крути, біль мого народу...
Віддали життя герої за нашу свободу

Інформаційно - методичні джерела:

1. Методичні матеріали для підготовки заходів з відзначення 97-ї річниці героїчного бою під Крутами шукати на сайті Українського інституту національної пам'яті:
<http://www.memory.gov.ua/news/metodichni-materiali-ukrainskogo-institutu-natsionalnoi-pam-yati-do-dnya-sobornosti-ukr>.

2. <http://moyaukraine.livejournal.com/328875.html>

3. <http://video.i.ua/user/295100/51651/397024/>

4. <http://tyzhden.ua/Society/121513> Вустами «кіборга»: Не хочу, щоб війна змінила мене.

5. http://uk.wikipedia.org/wiki/Небесна_сотня#.D0.93.D1.96.D0.BC.D0.BD_.C2.

6. <http://uk.wikipedia.org/Материнська> молитва Майдану

7. <http://www.umka.com.ua/ukr/catalogue/226/>)

8. Моя революція. Спогади/Юркевич А. -Т.:Вектор,2014. – 40с.

9. Небесна сотня/ Л.Богданович та ін.;-Харків:Фоліо,2014. – 206с.